

Іван СЕНЬКО
(Державний університет,
Ужгород, Україна)

В. ГНАТЮК ЯК ЗБИРАЧ І ДОСЛІДНИК ЛЕГЕНД ПРО ХРИСТА

Володимир Гнатюк легенди сприймав як “фантастичні оповідання”, що виникли “на основах християнської віри”¹. У 2-томнику “Галицько-руські народні легенди” (1902-1903) він виділив вісім груп: біблійні легенди старого завіту, біблійні легенди нового завіту, про святих, про недовірків і чарівників, про монстрів і дивогляди, про загробне життя і кінець світу, моралізаторського і філософського характеру, жартівливі і сатиричні легенди на святі теми². Всього у збірці 440 текстів, з яких 323 оригінальні і 117 варіантів. Легенди про Христа складають другий розділ збірки - “Біблійні легенди нового завіту”: №№ 63-115, або 69 оригінальних сюжетів, 16 з яких мають два і більше варіантів.

Зацікавленість легендами виникла у Гнатюка не без впливу Івана Франка, який на час їх першої зустрічі (1894 рік) уже цікавився рукописними збірками апокрифів, мав досвід збирання і вивчення фольклору. Іван Франко зробив деякі доповнення у коментарях Гнатюка до легенд у першому томі “Етнографічних матеріалів з Угорської Русі” (1897). І першу програму для збирання легенд вони обидва розробили спільно³.

До Володимира Гнатюка легенди записували і видавали брати Грімм, О.Афанасьєв, О.Кольберг, І.Полівка, П.Шейн... На Україні - П.Чубинський, М.Драгоманов, Б.Грінченко... Але їх записи і публікації були принагідними, друкувалися в календарях, газетах та журналах, а у фольклорних збірках - вперемішку з іншими жанрами народної прози. В.Гнатюк намагається зібрати їх якнайповніше, розробляє принципи їх класифікації. В основу публікації легенд про Христа покладено його життєпис - від народження до Голгофи.

Упорядник “Галицько-руських народних легенд” надавав перевагу новим записам: на 440 текстів тільки 57 передруків (13%). У збірці опубліковано записи таких відомих фольклористів, як О.Роздольський (42 тексти), Л.Гарматій (39), М.Зубрицький (5). Подали у збірку свої записи І.Франко (6 текстів), В.Щурат (3), Ю.Яворський (1 текст). Та все ж значну частину збірки склали записи самого В.Гнатюка - 148 текстів (33,6 % від числа опублікованих матеріалів). Це можна сказати і про розділ, до якого увійшли легенди про Христа: Гнатюкових записів - 46, Роздольського - 8, Франка і Щурата - по 1; передруковано із “Зорі” - 2, “Житє і Слово” - 7, із “Галичанина” - 1. Примітки упорядника до своїх записів дають можливість встановити географію і час мандрівок за легендами: “Зап. в Григорові, Бучацького пов. 1890 р.” (“Як Христос бавився “пташка”); “Зап. в Берліні від господаря Гандруха Кравіцького в серпні 1894 р.” (“Ісус Христос і святий Павло - лікар”); “Зап. в січні 1895 р. в Пужниках, Бучацького пов. від сестри

Анни” (“Чому камінь не росте?”); “Зап. від брата Гілярка 1897 року в Плужниках, Бучацького пов.” (“Звідки взявся огонь у кремені?”; “Зап. 1897 р. в Плужниках, Бучацького пов. від брата Філька” (“Звідки взялася собака?”); “Зап. в цвітні 1897 від Тимка Гринишиного в Плужниках, Бучацького пов.” (“Тютюн і табака”); “Зап. в цвітні 1897 року в Коропці, Бучацького пов. від Олекси Сеньчука” (“Бідак, Христос і апостоли”); “Зап. в лютім 1899 у Мшанци, Старосамбірського пов. від Гриця Оліщака-Терлецького” (“Дідова і бабина дівка”); “Зап. в марті 1899 р. у Мшанци, Старосамбірського пов. від Гриця Оліщака-Терлецького” (“Чому на Великдень так рано відправа?”).

Записи легенд, зроблені В.Гнатюком під час експедицій на Закарпаття, не увійшли до збірки “Галицько-руські народні легенди”, їх надруковано в “Етнографічних матеріалах з Угорської Русі”: у першому томі - 47, у т.ч. 10 про Христа; у третьому томі - 17, з яких про Христа 6; у шостому томі - 66 легенд, з яких про Христа 25. Записи зроблено у селах Строїно і Дусино на Свалявщині, Збої на Пряшівщині, Керестурі та Коцурі в Бачці, Чертежі на Земплінщині, Шамброні на Шаришщині, Суліні на Спішщині.

Отже В.Гнатюк цікавився здебільшого легендарними оповідями русинів-українців Карпат. Вказані упорядником паралелі до опублікованих текстів говорять про те, що він розглядав цей матеріал у всеєвропейському контексті. Такого підходу у вивченні регіонального фольклору він вимагав і від інших дослідників усної народної творчості. У рецензії на другий випуск “Этнографических материалов, собранных в Черниговской и соседней с ней губерниях” (Чернігів, 1896) він зробив закид Б.Грінченкові: чому той, подаючи паралелі, “ограничився збірниками російськими і польськими - не вчислюючи тут русько-українських, - а не сягнув і по збірники інших народів, бодай слов'янських?”⁴. Сам шукав паралелі до легенд у різномовних збірках народної прози: до легенди “Христос і циган” (№ 123) віднайшов 20 паралелей - в українському, російському, білоруському, польському, чеському, німецькому фольклорі; до легенди “Юда Іскаріот” - 17 паралелей із збірок М.Драгоманова, М.Костомарова, П.Куліша, П.Чубинського, Я.Головацького, О.Кольберга, К.Вуйціцького... Бібліографія паралелей до легенд про Христа нараховує 67 позицій.

Великий фактичний матеріал дав Гнатюку підстави робити теоретичні узагальнення про жанрову специфіку легенд. На жаль, синтетичних праць про цей жанр у його доробку мало: коротенькі передмови до першого і другого томів “Галицько-руських народних легенд” та до збірки легенд “Як поставав світ”⁵, розділ розгорнутої програми “в справі записів українського етнографічного матеріалу”, яку видано у Відні 1916 року під назвою “Українська народна словесність”, розвідки “Віршована легенда про рицаря і смерть”⁶, “Легенда про три жіночі вдачі”⁷, “Легенди з Хітарського збірника”⁸. Фольклорист дійшов до висновку, що легенди виникли в глибоку давнину, початок багатьох книжний, більша частина їх тем належить до мандрівних, але є між ними й оригінальні. Апокрифічні легенди, на думку вченого, виникають у період появи в людей критичного світосприймання,

часто передають моралізаторські і філософські думки. Мандрівні сюжети, переходячи від народу до народу, прибирають національні шати, переосмислюються відповідно до умов і інтересів того етносу, який вони обслуговують. Все це у повній мірі стосується легенд про Христа, які становлять 23 відсотки серед зафіксованих Гнатюком творів цього жанру.

Всі легенди із збірок Гнатюка - прекрасний матеріал для узагальнень про межі жанру, його функції, тематику, стильові особливості. Особливо цікаво під цим кутом зору глянути на легенди про Христа, із яких значна кількість не схвалювалася церквою і в той же час не вписувалася і в контекст комуністичної ідеології⁹. Не без умислу у "Передньому слові" до "Галицько-руських народних легенд" Гнатюк, говорячи про збірку легенд Афанасьєва, підкреслив той факт, що вона "була заборонена російською духовною цензурою". Мабуть, цим, враховуючи конфронтацію Австро-Угорщини і Росії, хотів спонукати місцеву духовну цензуру показати себе прогресивнішою, ніж російська. Справді бо, серед легенд Гнатюкової збірки немало таких, у яких Христос суперечить словам і діям у Євангеліях: він кепкує над святим Петром ("Як святий Петро був Богом"), підтримує п'яниць і картограїв ("Церква і корчма", "Як вояк грав з Богом у карти"), закликає на ярмарку обманювати ("Святий Петро на ярмарку"), карає дуже жорстоко за дрібні провини ("Христос і дві дівки", "Як Христос зробив коня з чоловіка", "Звідки взялася собака")... Хоч у збірці не менше легенд, які співзвучні з християнським вченням: "Три царі", "Чому люди не знають часу смерті?", "Христос із Петром при перевозі", "Мука через гроші", "Про христові муки", "Христове воскресіння", "Христос у пеклі", "Як відшукали хрест Ісуса Христа"... В атеїстичній пропаганді апокрифічні легенди частково використовувалися, інші - замовчувалися або й зовсім відкидалися¹⁰. Тому збірка Гнатюка, у якій, за його словами, зібрано "строкатий матеріал", полегшує досліді над ним.

Всі легенди про Христа можна розділити на чотири групи: 1) про народження і дитячі роки Ісуса, 2) про мандрівки Христа та апостолів по землі, 3) про суд, муки і смерть Христа на хресті, 4) про воскресіння Христа і його наступні діяння.

До першої групи відносяться такі сюжети:

1. Богородиця проситься на нічліг до коваля, той не має місця, вона ночує в хліві, ковалева донька-каліка, щоб подати Богородиці новонародженого, зціляється ("Чудо при Христовім уродженню", ЕЗ, т.30, с.21-22).

2. Три царі-звіздарі приносять маленькому Ісусу дари, вертаються іншою дорогою, щоб поганський цар не довідався, де знаходиться Ісус-малюток ("Три царі", ЕЗ, т.12, с.63-64).

3. Втікаючи в Єгипет, Богородиця зробила чудо: посіяна пшениця за одну ніч виросла і достигла; погоні жінці кажуть, що жінка з дитиною тут проходила тоді, коли господар пшеницю сіяв ("Втеча до Єгипту", ЕЗ, т.12, с.64-66).

4. Богородицю з немовлям ховає під спідницею відьма, за що дістає право на ворожіння ("Відьма скриває Ісуса", ЕЗ, т.34, с.142).

5. Ісуса-немовля купують разом з дитиною-калікою, та зцілюється ("Втеча до Єгипту", т.12, с.64-65).

6. Пташку-іграшку хлопчик Ісус перетворює в живу пташку ("Як Христос бавився "пташка", ЕЗ, т.12, с.67).

До другої групи відносяться значно більше сюжетів:

7. Ходячи по землі, Христос не пішов у Карпати ("Чому в горах не родиться так, як на долах?", ЕЗ, т.12, с.67).

8. Ходячи світом, вдосконалює його: припиняє ріст каміння ("Чому каміння не росте?", ЕЗ, т.12, с.79), заганняє вогонь у кремень ("Звідки взявся вогонь у кремені?", ЕЗ, т.12, с.73), створює черепаху ("Заклята риба", ЕЗ, т.12, с.77), робить так, щоб народжені звірята і тварини відразу ходили ("Чому діти не ходять до року?", ЕЗ, т.12, с.73), а люди не знали про день смерті ("Чому люди не знають часу смерті?", "Чому люди не знають, коли пінуть?", "Чи знали люди час смерті?", ЕЗ, т.12, с.74-75).

9. Змагаючись з нечистим, Христос вдосконалює його виробі: млин, віз, скрипку ("Звідки взявся млин, віз, кінь, скрипки і медвідь", ЕЗ, т.12, с.68-69), сконструював люльку ("Звідки взялася табака і люльки?", "Тютюн і табака", ЕЗ, т.12, с.72); наділяє іншими якостями вовка ("Чорт у вовка між очима", ЕЗ, т.12, с.25), коня ("Звідки взявся млин, віз, кінь, скрипки і медвідь").

10. Із нутрощів святого Петра, щоб той не хотів їсти, зробив бджолиний рій ("Звідки взялися пчоли", ЕЗ, т.12, с.70), виплюнуті святим Петром шматки украденої паляниці перетворив у білі гриби ("Звідки взялися гриби?", ЕЗ, т.12, с.69-70), на прохання Богородиці або святого Петра залишає колосок на стеблі "для пса і kota" ("Чому тепер колос малий?", "Який був колись колос?", "Для пса і kota", ЕЗ, т.12, с.77-79).

11. Гнівне слово Христа відразу здійснюється: сховану під корито для випробування його провидіння єврейку перетворює в свиню ("Свиня - жидівська тітка", "Чому жиди не їдять свинини?", ЕЗ, т.12, с.66-67), скупого перетворив на коня ("Як Христос зробив коня з чоловіка", ЕЗ, т.12, с.85), захланного багача - в жабу ("Звідки взялася жаба", Жите і слово, 1894, I, с.147); за неетичну поведінку хлопчика перетворив у пса ("Звідки взялася собака", ЕЗ, т.12, с.76), мельника - у ведмедя ("Звідки взявся млин, віз, кінь, скрипки і медвідь"), чоловіка - у мавпу ("Звідки взялася мавпа?", ЕЗ, т.12, с.76), дівчинку - у зозулю ("Звідки взялася зозуля?", ЕЗ, т.13, с.117); за грубощі переставив ракові очі ("Чому рак має ззаду очі?", ЕЗ, т.12, с.77), а коня за непослух зробив ненаситним ("Чому кінь такий ненаситний?", ЕЗ, т.12, с.75-76).

12. Подорожуючи з апостолами Петром і Павлом, Христос дає їм розумні поради, невиконання яких приводить апостолів до скрутних ситуацій: їх б'ють п'яниці ("П'яниця гірш собаки", "Як святого Петра били", "Біда з п'яками", ЕЗ, т.12, с.98, 86-88; "Як святого Петра уперед

жона, а відтак п'яниці в корчмі побили", ЕЗ, т.3, с.65-67; "Христос і Петро на мандрівці", ЕЗ, т.30, с.31-34).

13. Деякі слова і вчинки Христа викликають подив його учнів, та все стає зрозумілим після його пояснень: кинув каменем у церкву і зняв капелюха перед корчмою, бо в церкві жінка приховала свій гріх, а в корчмі просили: "Боже, дай здоров'я!" ("Церква і корчма", ЕЗ, т.12, с.95); лінивому парубку дає за жінку працювиту дівчину, бо лише так він проживе ("Лінивий парубок і дівка", ЕЗ, т.12, с.90-91); дав вовкови з'їсти вдовину корову, щоб діти пішли в люди і вчилися жити ("Вдовині діти", ЕЗ, т.12, с.94-95); на ярмарку не треба показувати вади товару, бо не продаш його ("Святий Петро на ярмарку", ЕЗ, т.12, с.96); сказав "Помагай Біг" тим, що займалися любов'ю, і промовчав біля тих, що робили пістолети, бо перші дбали про продовження роду, а другі думали про вбивство ("Що більший гріх?", ЕЗ, т.12, с.99).

14. Христос виконує необмірковані прохання святого Петра, щоб той переконався, наскільки вони нерозумні: дає Петрові один день бути Богом ("Як святий Петро був Богом", ЕЗ, т.12, с.82-83); робить жінку головою сім'ї ("Чому чоловіки старші від жінок?", ЕЗ, т.12, с.88-89; "Як святого Петра уперед жона, а відтак п'яниці в корчмі побили", "Христос і святий Петро та Павло", ЕЗ, т.3, с.65-72; "Як святий Петро був два рази битий", ЕЗ, т.9, с.93); спалює молотільникам солому ("Як Петрови відплатили мужики за його ревність", ЕЗ, т.30, с.29).

15. Христос ставить святого Петра на місце тих, кого апостол просить покарати: косарів, які їли лежачи ("Кому вільно їсти лежачи?", ЕЗ, т.30, с.30-31); людей, які мають вдаватися хлібом ("Пімста святого Петра", ЕЗ, т.9, с.26-27).

16. Христос робить чудеса: щоб відділити зерно від соломи - підпалює збіжжя ("Святий Петро і Павло - молотники", ЕЗ, т.12, с.100-101; "Христос і Петро молотільниками", ЕЗ, т.3, с.56-59); щоб підкувати коня - відрубав копита, які потім знову приросли ("Христос і циган", ЕЗ, т.12, с.103-105); розтинає хворого, мие нутрощі і знову зціляє ("Ісус Христос і святий Павло - лікарі", ЕЗ, т.12, с.101-103; "Христос-лікар і жид", ЕЗ, т.3, с.59-62) - спроби святого Петра чи когось іншого повторити чудо закінчуються невдачею.

17. Христос вчить святого Петра бережливості: піднімає підкову, за якою тому було ліньки нагнутися, купує за неї черешень і кидає для голодного Петра по одній на дорогу ("Христос, Петро і підкова", ЕЗ, т.12, с.82; "Христос і святі Петро та Павло", ЕЗ, т.3, с.67-72; "Петро збирає вишні за Христом", ЕЗ, т.30, с.24-25).

18. Христос нагороджує за гостинність: платить за кожную краплину олії на затиранці ("Лакома баба", ЕЗ, т.12, с.93-94); помножує у багато разів муку, тісто ("Як Ісус Христос ночував у бідної вдови", ЕЗ, т.12, с.91-93; "Христос і святі Петро та Павло", ЕЗ, т.3, с.67-72).

19. За перевіз позбавляє бідняка волів, бо той не зійде з праведної дороги, а багачеві за відмову перевезти збільшує багатство, яке збільшить

його муки на тім світі (“Христос і святі Петро та Павло”, “Христос з Петром при перевозі”, ЕЗ, т.3, с.62-63; “Святий Петро і Павло при перевозі”, ЕЗ, т.9, с.3).

20. Христос випробовує людей багатством (“Христос, вдова і її сини”, ЕЗ, т.3, с.76-80; “Христос і три газди”, ЕЗ, т.9, с.27-29; “Христос і Петро випробовують людей”, “кара і нагорода Христова”, “Три брати і Христос”, “Христос і удовині сини”, ЕЗ, т.30, с.41-53); скупих, негостинних багачів карає, позбавляючи їх багатства (“Багач не лише бідного, але й Бога не хоче знати”, ЕЗ, т.12, с.81).

21. Христос приймає каяття дівчини-дітозгубниці (“Христос і самаритянка”, “Христос і грішниця”, ЕЗ, т. 30, с.26-27).

22. Інші сюжети: воскрешає юнака, за яким мати дуже плакала (ЕЗ, т.30, с.25); відгадує замість чортового боржника загадки, рятуючи його душу (ЕЗ, т.12, с.113); шукає справедливі відносини між братами і знаходить на краю світа (ЕЗ, т.12, с.113-114)...

Третя група об'єднує зовсім мало сюжетів:

23. Національні і професійні особливості в характері людей залежать від того, як представники націй і професій віднеслися до Христа в години його мук (“Чому русини гайдамаки?”, “Чому цигани не мають пристановища?”, “Про Христові муки”, “Христос і жиди”, ЕЗ, т.12, с.114-116).

24. Тварини чисті і нечисті, їх вигляд - від того, як вони реагували на муки Христа (“Про Христові муки” - про павука; “Ворона” - про горобця і ворону. ЕЗ, т.12, с.117).

25. Про кару зрадникові Юді Іскаріоту (“Про Юду Іскаріота”, “Юда Іскаріот”, ЕЗ, т.12, с.120-123; “Юда Іскаріот”, “Три роди тютюну”, ЕЗ, т.13, с.236-238), Пілату (“Пілат”. ЕЗ, т.12, с.124), негуманному євреєві (“Христос і жиди”. ЕЗ, т.12, с.116; “Вічний жид”, ЕЗ, т.5, с.211).

Так само мало сюжетів і в четвертій групі легенд про Христа:

26. Чудо з вареним півнем - ожив після слів скептика: “Христос тоді воскресне, коли сей когут закукурікає” (“Христос і жиди”, “Христове воскресіння”, “Когут”, “Як когут воскрес”, ЕЗ, т.12, с.116-118).

27. Христос після воскресіння спускається в пекло, щоб визволити грішні душі, заковує Люципера в ланцюги (“Христос у пеклі”, “Христос і Люципер”. ЕЗ, т.12, с.118-119).

28. Христос на небесному троні: робить спробу вирятувати із пекла душу матері святого Петра (“Мати святого Петра”, ЕЗ, т.13, с.101), дозволяє посидіти на своєму троні воякові (“Як вояк грав із Богом у карти”, ЕЗ, т.13, с.50-53).

29. За молитви Христос нагороджує вірника раєм (“Як багач розмовляв із Христом”, ЕЗ, т.13, с.105-107; “Як музикант розбагатів чудесним способом”, ЕЗ, т.13, с.245-248).

Називаючи легенди “фантастичними оповіданнями”, Гнатюк не враховував погляди оповідачів, які ці твори сприймали як реальність: “Як

Ісус Христос народився в Назаретській шопі біля дороги, засвітила звізда москивському царйови, засвітила звізда чарногурському царйови, засвітила звізда перському царйови” (“Три царі”); “То як свята Марія втікала з маленьким Сусиком від Гірода, то здибала в поли, як хлоп сів жито” (“Про втечу Матери Божої”); “Ісус Христос ходив зо святим Петром по землі і научав людей довгі часи” (“Звідки взявся млин, віз, кінь, скрипки і медвідь”); “Ішов раз Христос із апостолами поперед хату якоїсь жінки-вдовиці” (“Звідки взялися гриби?”); “Раз Ісус Христос ішов собі з святим Петром та ще другими апостолами через село до міста та не знали дороги” (“Христос і дві дівки”); “Як Ісус Христос умер на хресті, прийшов Осиф і Никодим з Аримафтеї і взяли теперькова тіло Ісуса Христа в плащаницю і положили в гріб...” (“Христове воскресіння”)...

В той же час Гнатюк зробив правильний висновок про те, що легенда у своєму розвитку наближається до казки. Казкові і сюжетом і стилем легенди “Чоловіче м’ясо” (ЕЗ, т.12, с.130-131), “Дідова і бабина дівка” (ЕЗ, т.12, с.133-134), “Кара і нагорода Христова” (ЕЗ, т.30, с.42-46), “Три брати і Христос” (ЕЗ, т.30, с.46-51). Уже початок таких творів вказує на їх казковість: “Раз здибав вовк Йсуса Христа й зачив його просити...” (“Чоловіче м’ясо”); “Був йиден бідний чоловік, наймит такий, ще кавалірі; де був, не міг ся нічо доробити...” (“Бідак, Христос і апостоли”, ЕЗ, т.12, с.134-135); “Вибрався пан Біг із святим Петром і Павлом в дорогу аж за море. Прийшли вони до великого краю за горами, за морями, до самого Ягипту. В тім краю панував цар дуже острій і лютий” (“Перший циган”, ЕЗ, т.12, с.107-109). Та і в цих творах на першому місці не розважальність (як у казках), а дидактика (як у легендах).

Говорячи про жартівливі легенди (із циклу про Христа - “Звідки взялася табака і люльки?”, “Чому ксьондзам невільно женитися?”, “Чому русини гайдамаки?”), Гнатюк наголосив, що між жанрами усної народної творчості важко проводити “демаркаційну лінію, поза яку не можна перейти”¹¹. Та він вважав, що без таких творів (навіть анекдотичних за змістом) не буде повної уяви про легенду як жанр.

Основна ж функція легенд - повчання. Вони проголошують ідею соціальної справедливості, утверджують морально-етичні норми поведінки людини у суспільному житті. Тому багатьом творам цього жанру властива притчевість. Як притчі сприймаються легенди “Чому люди не знають часу смерті?”, “Христос, Петро і підкова”, “Лінивий парубок і дівка”, “Церква і корчма”, “Вдовині діти”, “Петро на ярмарку”, “П’яниця гірш собаки”, “Що більший гріх?”, “Всі за одного”, “Христос із Петром при перевозі”, “Як Христос шукав правди?”.

Тому й не дивно, що в легендах з аналогічними сюжетами можливі зміни: Бог (“Звідки пішло “помагайбіг”, ЕЗ, т.12, с.21) - Христос (“Звідки пішло “Боже помагай”, ЕЗ, т.13, с.236); Богородиця (“Черепахи”, ЕЗ, т.12, с.76) - Христос (“Заклята риба”, ЕЗ, т.12, с.77); Христос (“Христос із Петром при перевозі”, ЕЗ, т.12, с.97) - апостол Петро (“Святий Петро і Павло при

перевозі”, ЕЗ, т.9, с.3); Христос (“Як Христос відгадував загадки”, ЕЗ, т.12, с.113) - дев'ятий ангел (“Записав чортови душу і не пішов до пекла”, ЕЗ, т.12, с.205-206); Христос (“З одної доньки - три”, ЕЗ, т.13, с.53-54) - “якийсь подорожній” (“Дівки з собаки і свині”, ЕЗ, т.13, с.54-57). На полонині біля ватри, куди приходять просити вогню бідний, а затим багатий брат, сидять дванадцять місяців (“Дванадцять місяців і бідак”, ЕЗ, т.13, с.16-19), Панбог, святий Петро і Мороз (“Різдвяні гроші”, ЕЗ, т.13, с.19-21), Христос і святий Петро (“Покараний багач”, ЕЗ, т.13, с.14-15), злі духи, які чистять гроші (“Огонь-гроші”, ЕЗ, т.13, с.15-16).

Серед легенд про Христа найбільше тих, де він показує свою мудрість у діалогах із апостолом Петром, який, намагаючись повторити чудеса свого Учителя, часто попадає в комічні ситуації, бо що може зробити син Божий, то не під силу навіть апостолові. Виникає питання, чому у такі комічні ситуації не попадають інші апостоли, а тільки святий Петро? Мабуть, тому, що біблійний апостол Петро, заявивши про свою вірність Учителеві, у хвилину небезпеки тричі відрікся від нього.

Легенди про Христа пов'язані з подіями, про які розповідається у книгах Нового заповіту, але в них внесено немало елементів місцевого характеру: жінки, з якими зустрічається Христос, перуть шмаття, варять “стиранку”, беруть коноплі, жнуть пшеницю; газди орють, їздять чотирма волами; Христос і Петро наймаються молотільниками; святий Петро кіз пасе. Локальне поширення мають легенди “Чому в горах не родиться так, як на долах?”, “Чому русини гайдамаки?”.

Із легенд про Христа, записаних у Карпатах у кінці XIX століття, легко зробити висновок про ставлення верховинців до сусідніх народів: повага до москалів, які захищають “християнів від поганства” (“Три царі”); відсутність поваги до циган (“Перший циган”, “Чому цигани не мають пристановища?”), євреїв (“Христос і жид”, “Про жида, що роздав свій маєток бідним”), німців і поляків (“Чому русини гайдамаки?”).

Збірка Гнатюка дає матеріал для вивчення питання про зв'язок легенд і духовних пісень. Сам упорядник у збірці пісень Я.Головацького віднайшов паралелі до легенд “Втеча до Єгипту”, “Когут”, “Христос і грішниця”. Тут можливі зворотні впливи: основою віршованих варіантів могли бути прозові твори і навпаки.

Фольклорні експедиції у наш час підтверджують висновки Гнатюка про закономірності розвитку легенд: на них впливає церква і література, конкретність поступається перед притчевими узагальненнями. Легенди про Христа розповідали Анця Ябур¹², Юрко Колинчак¹³, Михайло Шопляк-Козак¹⁴ і інші оповідачі з народу. У закарпатському селі Ворочеві в липні 1991 року я записав 12 легенд про Христа, у тому числі один сюжет (“Чому Петрів піст не дуже строгий?”), якого нема у Гнатюка. У селі найчастіше розповідають легенди “Чому люди не знають про день своєї смерті?”, “Христос, лінивий і робітлива”, “Як святого Петра двічі били”. Юрій Гутич, розповівши легенду “Як святий Петро удавився хлібом”, додав: “Се було в

одній книзі, яку ми брали читати із бібліотеки “Просвіти”. І діди старі говорили: “То притча така про зависть”. Сюжет про урок Христа святому Петрові з підковою і черешнями в устах казкаря Михайла Шопляка-Козака прозвучав не як легенда, а як притчева бувальщина про селянина з сином¹⁵. Зафіксовано зовсім інше, ніж у записах Гнатюка, тлумачення легенди “Христос і святий Петро на перевозі”: “Так є: богатство до богатства ліпиться, а на бідного усякі біди падають. Христос знав, що не буде рівності на землі” (записано 25 липня 1991 р. у с.Славне на Закарпатті від Михайла Рейпаші).

Сучасні записи підтверджують паралельне побутування одних і тих же сюжетів у пісенних і прозових варіантах: сюжет про зцілення дівчини-каліки, ковалевої доньки, котра на прохання Богородиці бере на руки Ісуса-немовля, побутує у селі Келечині на Закарпатті як прозова легенда, а у селі Обаві - як колядка¹⁶. І до легенди “Втеча до Єгипту” записано пісенну паралель - “Ой сталася нам дивная новина”¹⁷.

На Верховині і тепер побутують легенди, які пояснюють походження обрядових символів (“Чому керечун печуть?”, “Чому на Великдень писанки пишуть?”), виникнення Синевирського озера (земля проломилася під скупими газами, лише на тому місці, де стояв Христос, залишився острівець). Живе також легенда, що Христос гори обійшов: у с.Смольнику на Пряшівщині Надія Вар’ян записала народний вислів “Махнув рукою як Христос на Карпати”¹⁸.

Популярність легенд про Христа в наш час можна пояснити їх притчевістю. Легенду про те, як святий Петро полінувався підняти з дороги “дрібні гроші”, а потім десь тридцять раз нагинався за черешнями, Михайло Соломон із Ворочева закінчив словами: “Ото така притча. Воґа - як закон”. Так само визначив жанр твору “Христос, лінивий і робітлива” Петро Товтин із Ворочева: “То така притча”. Із шести легенд про Христа, які розповів келечинський казкаря Михайло Шопляк-Козак, притчевих чотири - “Христос такий, як інші”, “Лінивий - роботящий”, “Як жінка була святого Петра (висновок казкаря: “Я вже скусив, що таке жона. Чоловік має більшу поміркованість, аж би і п’яний. А жінка, як роз’їється, то вже гоп-тру-леле...”), “Як святого Петра побили в корчмі” (мораль її: “Ото так! Межи п’яних не йди, як і в двері палець не клади”)¹⁹.

Отже, майже за 100-річний період побутування, тематика легенд про Христа та їх функція суттєво не змінилися, хоч час вносить певні корективи в ідейно-тематичне спрямування творів цього жанру. Зроблене ж Володимиром Гнатюком у збиранні і дослідженні легенд - помітна сторінка української фольклористики.

¹ Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. - К.,1966. - С.71.

² Етнографічний збірник. - Львів, 1902. - Т.12; Львів, 1903. - Т.13.

³ В справі збирання народних легенд // ЛНВ. - 1899. - Т.8, кн. 12. - С.176-178.

⁴ Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. - С.211.

- ⁵ *Гнатюк В.* Як повставав світ: Народні легенди з історії природи й людського побуту. - Львів, 1926.
- ⁶ ЗНТШ. - Т.85. - С.140-158.
- ⁷ ЗНТШ. - Т.97. - С.74-85.
- ⁸ ЗНТШ. - Т.16. - С.19-38.
- ⁹ *Родіна М.С.* Антирелігійна словесно-поетична творчість // Народ про релігію: Збірник фольклорних творів. - К., 1958. - С.5-24; *Хоменко В.Г.* Антирелігійні мотиви в українській народній поетичній творчості. - К., 1967. - С.9-11.
- ¹⁰ *Ясько М.* Скакав піп через пліт... - Ужгород, 1958; Народ про релігію. - К., 1980. - С.20.
- ¹¹ ЕЗ. - Т.13. - С.11.
- ¹² Срібна роса: З репертуару народної співачки Анці Ябур із Стащина. - Пряшів, 1970. - С.105-106.
- ¹³ НЗ МУК. - Пряшів, 1979. - Т.9, кн. 2. - С.422.
- ¹⁴ Чарівна торба: Українські народні казки, притчі, легенди, перекази, пісні та прислів'я, записані від М.І.Шопляка-Козака. - Ужгород, 1988. - С.45-48.
- ¹⁵ Там само, с.100.
- ¹⁶ Радуйся, земле: Колядки. - Ужгород, 1990. - С.9-10.
- ¹⁷ Там само, с.28.
- ¹⁸ НЗ МУК. - Т.9, кн .2. - С.274.
- ¹⁹ Чарівна торба. - С.47.